

За тисячоліття, що минули з того часу, у теорії та практиці сучасного державного управління зазначені цінності не втратили своєї актуальності та злободенності.

Література

1. Аристотель. Афинская полития. Государственное устройство афинян / РАН; Московский психолого-социальный ин-т; С.И. Радцига (пер. и примеч.). – 3-е изд., испр. – М. : Флинта, 2007. – 233 с.
2. Демократія: антологія / [упоряд. О. Проценко]. – К. : Смолоскип, 2005. – 1108 с.
3. Гроций Гуго. О праве войны и мира: Три книги, в которых объясняются естественное право и право народов, а также принципы публичного права / [пер. А.Л. Саккетти]. – М. : Ладомир, 1994. – 868 с.
4. Історія вчень про право і державу: хрестоматія для юрид. вузів і фак. / [уклад., заг. ред. проф., д. і. н. Г. Демиденко]. – 2-е вид., доп. і змін. – Х. : Легас, 2002. – 922 с.
5. Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера: пер з нім. – К. : Тандем, 2002. – 584 с.
6. Макиавелли Никколо. Государь; Рассуждения о первой декаде Тита Ливия / [пер. с итал. Г. Муравьева, Р. Хлодовский]. – СПб. : Азбука-классика, 2007. – 271 с.
7. Платон. Держава / [пер. з давньогр. Д. Коваль]. – К.: Основи, 2005. – 356 с.
8. Платон, Аристотель. Политика: Наука об управлении государством: [сборник]. – М. : Эксмо, 2003. – 860 с.
9. Філософія політики: хрестоматія: у 4 т. [авт.-упоряд.: В.П. Андрущенко та ін.]. – К. : Знання України, 2003. – Т. 1. – 364 с.

УДК 322

ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Рябко І.В.

аспірант Класичного приватного університету

Annotation

In this article the problems of unity of the secular and church right in a legal regulation are investigated. Traditions and innovations in these relations are designated. The historical aspect of different models of the legal relations is analysed. The comparative analysis of concept of the church right by Orthodox and Catholic church is presented. The system of the dialectic cooperation and relations between the State and the Orthodox church in a democratic society is offered.

Анотація

У статті досліджено проблеми узгодження світського і церковного права у правовому механізмі. Визначено традиції та новації в цих взаємовідносинах. Проаналізовано історичний аспект різних моделей правових взаємовідносин. Наведено порівняльний аналіз поняття церковного права католицькою і православною церквами. Запропоновано систему діалектичних взаємодій і взаємозв'язків між державою і православною церквою в демократичному суспільстві.

Ключові слова

Державне управління, церковне право, канон, правова система, соціальні інститути, демократичне суспільство.

І. Вступ

У будь-якій державі, яким би не був її уклад, існують основні закони, згідно з якими здійснюється керівництво цією державою і

дотримання яких – обов'язок кожного громадянина. У всіх соціальних інститутах є норми, обов'язкові для дотримання і сформульовані у вигляді клятви: в армії – присяга на вірність Батьківщині, у медицині – клятва Гіппократа тощо. Їхнє дотримання має не тільки морально-етичне значення. Адже той, хто їх порушив, несе і кримінальну відповідальність, відповідно до законів суспільства, у якому живе. Церква також має свої правила-канони, якими в церковному житті повинні керуватися єпископи, священники, монахи і миряни. Без церковного законодавства порушується вся церковна дисципліна, що справляє негативний вплив на інститут церкви. Держава, у свою чергу, має свою законодавчу базу, яка регулює всі аспекти життя в суспільстві. Взаємоповага держави до церковного права і церкви до державних законів є запорукою їх гармонійного співіснування. Принципи церковного канонів, як правило, мало беруться до уваги в законотворчій діяльності держави, що спричиняє зростання напруженості в їх відносинах. У науці державного управління церковне право малодосліджене. В богословських науках церковне право більш детально вивчалось й аналізувалось. Його досліджували такі вчені-каноністи, як В. Циплін, Н. Суворов, О. Павлов, П. Люр'є, та ін.

Відносини між державою і церквою в сучасній Україні розглядалися у працях В. Бондаренка, А. Колодного, О. Грицини, Е. Кардоша, А. Шуби, А. Юраша, М. Горячої, П. Яроцького, С. Осиповського та ін. Актуальними на сьогодні залишаються питання вдосконалення механізму взаємодії держави і православної церкви в правовому аспекті.

II. Постановка завдання:

- дослідити правовий аспект взаємодії держави і православної церкви;
- визначити пріоритетні напрями діалектичних взаємодій між державою і православною церквою в демократичному суспільстві.

III. Результати

Церковне право – це одна із тих сфер у правовій дійсності, яка наукою державного управління досліджена недостатньо. Що таке церковні канони і яке їх місце в структурі православної церкви? Фундаментальне пояснення цього дає видатний богослов і каноніст кінця ХІХ – початку ХХ ст., ієрарх Сербської православної церкви єп. Далматинсько-Істрийський Никодим (Мілаш): “Якщо в кожному суспільстві повинен зберігатися чіткий порядок і кожний повинен знати, як своє місце в цьому суспільстві, так і свої обов’язки й права для того, щоб більш успішно могла бути досягнута мета цього суспільства й встановилася згода й мир, тим більше необхідно сказати це про Христову Церкву на землі. Уклад Церкви базується на божественному праві, і в цьому укладі головне місце займає ієрархія. Відносини між членами ієрархії точно й чітко були визначені, і кожний, хто сам наважується порушити ці відносини, створює розлад у Церкві й завдає шкоди самій меті буття Церкви у світі. Внаслідок цього визнанням винним перед Церквою може бути кожний член ієрархії, що яким-небудь своїм учинком створює розлад у Церкві й перешкоджає досягненню нею її мети у світі” [1].

У більшості зарубіжних вузів канонічне право викладається разом із державним, цивільним та міжнародним правом. Це пояснюється тим, що за своїм впливом на романо-германську правову систему канонічне право не поступається римському. Стосовно нашої держави церковне право є частиною тривалого історичного досвіду українського народу, і воно, безумовно, впливало на встановлення стандартів, згідно з якими приймалися і тлумачились закони держави. З огляду на це доцільним є оцінювання церковного права з точки зору науки державного управління.

У цій статті досліджується тільки церковне право православної церкви, оскільки ка-

нонічне право, що сформувалося в межах католицької церкви, не вплинуло на православну традицію. Католицька традиція розрізняє канонічне та церковне право. Канонічним називають право, що бере початок у римському праві, тоді як церковне право (*ius ecclesiasticum*) стосується виключно приписів, вироблених церковною владою. Аналіз структури і джерел чинного канонічного права свідчить, що до нього не включаються права вироблені державною владою причисли щодо статусу і становища церкви [2]. У православної традиції, на відміну від католицької, церковне право формувалося не тільки церковною, а й державною владою і мало три джерела: римське право, постанови церкви, державні закони.

Доктор юридичних наук С. Місевич розглядає канонічне право як спільність, що включає релігійно-общинні правові системи православ’я та католицизму. Саме тому для нього терміни “канонічне право” та “церковне право” є практично тотожними за обсягом [3]. У межах католицизму церковне (еклезіастичне) право виступає як частина канонічного і за обсягом джерел воно суттєво відрізняється від церковного права православної церкви.

На думку іншого дослідника, кандидата юридичних наук Т. Федоренка, канонічне право православної церкви є правом періоду вселенських соборів. Церковне ж право складало норми, що стосувалися становища церкви, її статусу, але такі, що не належали до рангу канону (вони походили як від церкви, так і від світської влади). На нашу думку, розмежувати канонічне і церковне право навряд чи можливо, оскільки обидва базувалися на одному джерелі і перебували у взаємодії. Канонічне та церковне право середньовіччя становили в комплексі церковну систему права. Співвідношення цих елементів було пов’язано з конкретними історичними умовами і з питанням взаємодії між владою світською і духовною [4].

У західній і східній релігійно-правових традиціях ці поняття не є тотожними. У західноєвропейській традиції канонічне право являє собою всеосяжне зведення правил християнської віри і життя, втілене у формах постанов церковних соборів. Церковне (еклезіастичне) ж право католицизму являє собою норми організації церкви і є частиною канонічного права. Слід зазначити, що канонічне право й еклезіастичне як його частина за своїм походженням мають виключно позадержавний, внутрішньоцерковний характер. Канонічне право католицької церкви визнає динаміку правових норм. До джерел канонічного права належать не тільки Святе Письмо і Священний Переказ, а й документи більш пізнього періоду, зокрема, вселенські по-

Держава та регіони

слання Папи Римського. Католицька правова доктрина побудована на чіткому розмежуванні світської і духовної влад, розподілі функцій і повноважень між ними, у тому числі і в правотворчості.

У православній традиції канони – це основні церковні закони, які становлять фундамент чинного у церкві права, причому однакове в усіх православних церквах протягом всього періоду церковної історії. Особливо слід відзначити, що православна церква дотримується релігійної і правової традиції, що склалася в епоху вселенських соборів. З того часу, коли остаточно склався Номоканон патріарха Фотія (883 р.), православна церква не додала до нього жодного нового канону і жодного з нього не виключила [5].

Проте канонічне право православної церкви теж розвивалося. За своєю суттю воно є додатком незмінних і вічних засад християнського етичного вчення до мінливого церковного життя. В ідеї будь-якого канону міститься незмінний, догматично обумовлений момент, але у своєму конкретному і буквальному значенні канон відображує і скороминущі обставини церковного життя.

Церковне право православ'я, на відміну від західного канонічного права, походить не тільки від церковних постанов, а й від держави. За визначенням О. Павлова, церковним правом називається право, предметом якого є виключно справи і відносини чисто церковні, незважаючи на те, що походить воно не тільки від церкви, а й від держави [6].

Православна церква ніколи принципово не заперечувала права світської влади брати участь у формуванні не тільки зовнішнього, а й внутрішнього церковного права. Якщо ж православна церква входила до сфери світського права, то вона ніколи не надавала принципового значення своїй законодавчій діяльності у цій галузі. Умовою участі світської влади в законотворчій діяльності була згода світського законодавця діяти так само, як діяла і сама церква, тобто у цілковитій згоді з основними засадами церковного права і на підставі або, принаймні, у дусі канонів стародавньої вселенської церкви. За цієї умови православна церква не підкреслювала принципової відмінності між своїми канонами і державними законами. Тому практичні збірки норм церковного права одержали на Сході назву Номоканон (дослівно – закон-канон), оскільки в них відображалися і церковні правила, і закони світської влади у справах церкви [6, с. 45].

Так само, як і у візантійському праві, на Сході Європи церковне право здавна було найважливішою складовою світської

правової системи. Панування релігійного християнського світогляду протягом дуже тривалого історичного періоду позначилося на особливостях психології українського народу. Існує тісний взаємозв'язок між правом і мораллю, тому дослідження церковного права, на нашу думку, є дуже важливим аспектом для державного управління, особливо в період відродженням релігії та церкви на сучасному етапі історії України.

В “Основах соціальної концепції Руської Православної Церкви” представлена сучасна православна доктрина світського права, яка базується на тому, що право “покликане бути проявом єдиного Божественного закону світобудови у соціальній та політичній сферах. Разом з тим будь-яка система права, що створюється людським співтовариством, будучи продуктом історичного розвитку, позначена обмеженістю та недосконалістю” [7]. Таким чином, православна церква фактично підійшла до сучасного методологічного принципу, згідно з яким розрізняються право і закон, а останній проходить перевірку на відповідність цінностям, у цьому випадку не правовим, а вищим за правові – релігійним.

На думку авторів “Основ соціальної концепції”, закон за певних умов перестає бути законом і тому не може виконуватися християнином: “Коли людський закон взагалі відкидає абсолютну Божественну норму, замінюючи її на протилежну, він перестає бути законом, перетворюючись на беззаконня, в які б правові одежі він не одягався. Наприклад, у Декалозі ясно сказано: “Шануй свого батька та матір свою, щоб довгі були твої дні на землі, яку Господь, Бог твій, дає тобі”. Будь-яка світська норма, яка суперечить цій заповіді, робить злочинцем не порушника її, а самого законодавця. Іншими словами, людський закон не містить повноти закону Божественного, але для того, щоб залишатися законом, він має відповідати Боговстановленим принципам, а не руйнувати їх” [7, с. 59].

Аналізуючи законодавчу базу православної церкви, ми можемо зробити висновок, що сучасне православ'я не тільки не протистоїть праву, а, подібно до візантійських традицій поєднання релігійного і правового аспектів суспільного життя, прагне надати праву новий поштовх у його розвитку шляхом упровадження у правову систему православних, а по суті – загальнолюдських цінностей. За висловом В. Ципіна, “євангельське вчення не може стати основою права навіть у християнській державі, але воно не може і не впливати благотворно на юридичну систему держави, яке схиляється перед ученням Христа... Будь-яка правова система є заснованою на взаємозв'язку прав та обов'язків, але хри-

стіянська і нехристиянська правосвідомість по-різному розставляють акценти у цій дихотомії. Для християнина обов'язок стоїть на першому місці, прав він потребує настільки, наскільки вони служать забезпеченням для виконання ним свого обов'язку" [9].

Теорія правової держави є витвором виключно західної цивілізації, до того ж – світського сегмента цієї цивілізації. Але внесок православ'я в концепцію правової держави є не меншим і вартий уваги. Православна церква завжди відіграла роль стримувального чинника, "совісті" держави, не втручаючись у політику, проте залишаючи за собою право оцінювати її з позицій моральності.

Західна правова держава багато в чому заснована на принципах лібералізму, індивідуалізму і релятивізму цінностей, тоді як православна цивілізація – на принципах соціального миру, взаємодопомоги, колективізму, усвідомленні вічних цінностей, що теж може розглядатись як підґрунтя правової держави. Ідея співпраці церкви і влади як стримувального всевладдя держави чинника теж відповідає образу правової держави.

Світська влада існувала паралельно із церковною владою. При цьому вони взаємодіяли між собою при застосуванні правових норм, оскільки не розрізняли у праві, а поєднували канони й закони, що на рівні правової системи і являють собою державно-церковну співпрацю. Вони повинні співіснувати, не зливаючись одна з одною. Держава і церква взаємодіють, але не підпорядковуються одна одній.

Державно-церковні відносини є важливою складовою в житті будь-якої держави. Релігійний чинник є найважливішим як у внутрішній, так і в зовнішній політиці сучасних держав.

Російська дореволюційна наука церковного права виокремлювала такі керівні принципи відносин церкви і держави:

1) церква має безпосередньо божественне походження; вона існує згідно з Божим правом та разом з тим уповноважена діяти відповідно до своєї внутрішньої суті і виняткового призначення;

2) світська влада також встановлена Богом і її накази для всіх є обов'язковими. Разом з тим покора світським законам не повинна суперечити розпорядженням закону Божого;

3) церква має незмінний за своїми закладами устрій, водночас державний лад має історичний характер. Отже, церква має справу не з державою, проте з державами, може існувати за будь-яких державних форм, хоча очевидно, що досягнення мети, яка стоїть перед церквою, може бути утруд-

нене або, навпаки, полегшене залежно від державного режиму;

4) церква існує в державах для світу, але не від світу, тому вона не є державою в державі. Участь в управлінні державою не є метою церкви і там, де воно наявне, зумовлене тільки історичними традиціями;

5) у своїй сфері діяльності церква повинна мати цілковиту свободу і самостійність. Якщо унаслідок звичаю або прямої згоди держава одержує права за своєю суттю церковні, то церква – права світські. Але де немає підстав для такого розподілу прав, там церква не визнає визначального впливу держави на її власну царину. Якщо ж держава застосовує силу, то церква, яка проти будь-якої революції, повинна поступитися силі;

б) сфера чисто церковного життя і діяльності обмежується такими складовими: а) віра й мораль; б) таїнства; в) богослужіння; г) управління окремих органів духовної влади (єпископів, соборів тощо) згідно з нормами канонічного права; д) дисципліна духовенства і мирян щодо їхніх церковних обов'язків; е) суд за порушення цих обов'язків та для вирішення спорів про права, що існують тільки у церковній спілці; є) управління своїм майном і його використання як приватної власності [10].

На думку фахівців у галузі церковного права, усе інше правове регулювання повинне належати державі, наскільки б у цьому не була зацікавлена церква. Сучасна православна каноністика дотримується цієї ж позиції. Благотворний вплив церкви як носія традиційних духовних цінностей на життя суспільства, його соціальні структури, діяльність органів влади, на внутрішню і зовнішню політику держави у вітчизняній історії розкривається у різних напрямках. Упродовж століть православна церква була опорою системи світоглядних та етичних цінностей, без яких не могли існувати ні держава, ні нація.

IV. Висновки

Держава і церква являють собою два соціальні інститути. Кожен із них виконує в суспільстві свою роль, визначені функції. Разом з тим упродовж усієї історії їх становлення і розвитку вони перебувають у діалектичній взаємодії.

Будь-яке державне утворення виступає як специфічний механізм суспільної регуляції, перевірений тисячоліттями. Головною метою держави є встановлення гармонії та поступовості соціального розвитку, утримання суспільства у стабільному стані. Релігія як невід'ємна складова суспільного існування людини є одним із чинників такої регуляції.

Співвідношення світського і релігійного життя суспільства є історично мінливим.

Держава та регіони

Звернення сьогодні до моделі співпраці держави і церкви зумовлене тим, що одним з актуальних питань в умовах демократизації суспільства є налагодження гармонійних відносин між державою і церквою. Слід зауважити, що для України питання відносин держави і церкви дуже актуальні як у церковній сфері, так і в суспільстві в цілому. Це, перш за все, зумовлено транзитивним етапом розвитку України, вибором її подальшого шляху розвитку, який не може вирішуватися без участі церкви і релігії, враховуючи величезне значення релігійного чинника в цивілізаційному бутті й цивілізаційному виборі України.

Література

1. Правила Православної Церкви с толкованиями Никодима, епископа Далматинско-Истрийского: пер. с сербс. – СПб., 1911. – Т. 1. – С. 93–94.
2. Бальжик І.А. Відносини держави і церкви: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / І.А. Бальжик. – Одеса, 2007. – 135 с.
3. Місевич С.В. Джерела канонічного права / С.В. Місевич. – Одеса, 2005. – 19 с.
4. Федоренко Т.М. Вплив християнства на формування правової системи Київської Русі / Т.М. Федоренко. – К., 2001. – 300 с.
5. Цыпин В. Каноны и церковная жизнь / В. Цыпин // Православная беседа. – 2000. – № 1. – 8 с.
6. Павлов А.С. Курс церковного права / А.С. Павлов. – СПб.: Лань, 2002. – 384 с.
7. Основы социальной концепции Украинской Православной Церкви. – К.: Информ.-издат. центр УПЦ, 2002. – 80 с.
8. Библия. – К.: Украинское библейское общество, 2004. – 58 с.
9. Цыпин В. Отдайте всякому должное. Концепция права в свете христианской антропологии / В. Цыпин // Православная беседа. – 2002. – № 5. – С. 2–7.
10. Павлов А.С. Курс церковного права / А.С. Павлов. – СПб.: Лань, 2002. – 384 с.

УДК 351.82

РОЛЬ БЮДЖЕТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Семенова О.Ю.

аспірант Класичного приватного університету

Annotation

The author examines a fiscal policy in the state, problems and lacks of budgetary process, and also legal collisions of budgetary and tax legislation in the article.

Анотація

У статті розглянуто бюджетну політику в державі, проблеми та недоліки бюджетного процесу, а також правові колізії бюджетного та податкового законодавства.

Ключові слова

Бюджетна політика, бюджетне регулювання, бюджет, податки, бюджетна дисципліна, функції органів державної влади, органи місцевого самоврядування.

I. Вступ

Бюджетна політика має сприяти підтримці темпів економічного зростання, зниженню соціальної нерівності, досягненню високої ефективності державних витрат, боротьбі з бідністю. Найважливішим завданням бюджету є підтримка в довгостроковому періоді макроекономічної стабілізації.

II. Постановка завдання

Мета статті – дослідити ефективність бюджетного регулювання при здійсненні бюджетної політики в Україні.

III. Результати

Бюджет – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду. Бюджет – це основний фінансовий документ господарювання держави.

Роль та значення держави взагалі та уряду зокрема в економічному зростанні держави найкраще виявляються саме через бюджетну сферу.

Значний внесок у вивчення питань бюджетного процесу зробили такі вітчизняні вчені, як: О.Д. Василик, О.М. Іваницька, В.І. Кравченко, І.О. Луніна, В.М. Опарін, О.С. Поважний, І.В. Розпутенко, С.І. Юрій, В.В. Юрчишин, М.Г. Чумаченко.

Непослідовність та непередбачуваність законодавчого та нормативного середовища України є загальноновизнаним гальмом економічного розвитку країни та її низької інвестиційної привабливості. Така непослідовність найкраще відобразилась у бюджетній сфері. У 2000 р. Україна вперше отримала профіцит бюджету, проте за відсутності ліберальної програми економічного розвитку країни бюджет продовжує залишатись